

VÝCHODNÍ SLOVANIA V KARPATOCCH

Paul Robert Magocsi

Východní Slovania v Karpatoch

Paul Robert Magocsi

V roku 1996 som publikoval mapu so strednou mierkou (1:355 000), nazvanú Karpatskorusínske osídlenie na začiatku 20. storočia (ďalej Mapa KR osídlenia).

V mape je vyznačených viac ako 1300 obcí, obývaných karpatskými Rusínmi v rokoch 1900 -1921, s porovnávacími odkazmi na roky 1881 a 1806¹. Karpatskí Rusíni nikdy nemali svoj vlastný štát či aspoň administratívny celok, zahŕňajúci celé územie, ktoré obývali. Preto ak chceme určiť to, čo sa má vizuálne označovať ako karpatskorusínske územie, potrebujeme nájsť iné kritériá než len oficiálne uznávané hranice. Táto úvaha je pokusom vysvetliť konceptuálnu bázu Mapy KR osídlenia, ktorá spolu s niekoľkými menšími mapami začala fungovať ako didaktická pomôcka pre tých, ktorí v posledných rokoch podporujú myšlienku osobitnej karpatskorusínskej národnosti².

Moje prvé stretnutie s problémom mapovania oblasti, obývanej ľuďom bez vlastného štátu na mape sa datuje do polovice 70. rokov. V tom čase som bol poverený pripraviť 89 máp pre Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups. Cieľom týchto máp bolo ukázať vlasť všetkých v encyklopédii zachytených národov. Z nich niektoré mali svoj vlastný štát, iné nie. Autori hesiel stáli pred požiadavkou dodať spolu s textom aj náčrt mapy s tými prvkami, ktoré na nej mienili zobraziť. Živo sa pamätám na mapu, ktorá sprevádzala heslo Baskovia, ktorých vlasť sa rozkladá na súčasných španielsko-francúzskych hraniciach. Náčrt mapy k heslu Baskovia neobsahoval štátne hranice, ba ani zmienku o Španielsku alebo Francúzsku. Vlasť Baskov sa tak mohla nachádzať kdekoľvek. To viedlo vydavateľov encyklopédie, nasiaknutých typickou harvardskou intelektuálnou aroganciou k tomu, že mapu jednoznačne zamietli ako príklad úzkopršieho nacionalizmu. Niet sa čo čudovať, že posledná verzia mapy, ktorú som napokon pre encyklopédiu nakreslil, jasne ukazovala, že Baskicko (Euzkadi) je pevnou "súčasťou" Španielska a Francúzska³. Trvalo mi niekoľko rokov, kým som sa vyslobodil z tyranie súčasných štátnych hraníc a pochopil som, že "mapa bez hraníc" baskického autora bola v istom zmysle práve taká legitímna ako moja publikovaná opravená verzia, v ktorej sa vlasť Baskov zobrazovala ako podriadená Španielsku a Francúzsku. Prečo bola legitímna aj verzia priestorovej reality baskického autora? Pretože aspoň niektorí Baskovia odpovedajú na otázku o svojej vlasti v kategóriách, ktoré ignorujú súčasné aj historické štátne hranice. A prečo je to tak? Pretože vedia, že ako Baskovia žijú vo svojej vlasti od doby, keď Španielsko a Francúzsko ešte ani neexistovali. Tak majú baskické "hranice" rovnaké právo na zobrazenie na mapách ako akékoľvek neskoršie a často sa meniace štátne hranice.

Takýto prístup znamená, že môžu existovať aj odlišné typy hraníc. Niektoré sú "skutočné", pretože boli schválené vládami, potvrdené zememeračmi a zobrazené čiarami na mape. Iné sú "skutočné", lebo existujú vo vedomí skupiny ľudí so spoločnou historickou pamäťou, ktorí veria v ich existenciu. Znamená to, že hranice druhej kategórie existujú len v predstavách, a preto sú nespoľahlivé, keďže predstavy sa od človeka k človeku môžu rôzniť? Alebo existujú kvantitatívne objektívne kritériá, ktoré možno využiť pri určovaní hraníc národov bez vlastného štátu? Národom bez vlastného štátu, o ktorý tu ide, sú karpatskí Rusíni. Na Mape KR osídlenia sú karpatskí Rusíni zobrazení ako národ, žijúci na súvislom území v rámci súčasných štátnych hraníc Ukrajiny, Slovenska, Poľska a Rumunska. Všetky tieto územia boli pred prvou svetovou vojnou súčasťou Rakúska - Uhorska. Územia, obývané karpatskými Rusínmi, sú v každom z uvedených dnes existujúcich štátov známe pod regionálnymi názvami: (1) Podkarpatská Rus (Podkarpats'ka Rus') alebo Zakarpatsko (Zakarpat't'a) na Ukrajine; (2) Prešovská oblasť (Prjaševs'ka Rus' / Prjaševščyna) na Slovensku; (3) Lemkovská oblasť (Lemkovyna / Lemkivščyna) v Poľsku a (4) Maramurešská oblasť (Maramureš')v Rumunsku. Okrem týchto štyroch oblastí, ktoré tvoria kompaktné územie, existujú aj izolované karpatskorusínske obce alebo skupiny obcí (ostrovčeky) na blízkom

¹ Magocsi, P.R.: *Carpatho - Rusyn Settlement at the Outset of the 20th Century with Additional data from 1881 and 1806 / Rosseleňa karpatskych rusyniv na začatku XX stoliča z ďalšyma dannyma z 1881-ho i 1806-ho roku*. Orwell, Vermont 1996. Druhé, opravené vydanie vyšlo v roku 1998.

² Menšie verzie tejto mapy sa od roku 1987 objavovali v každom vydaní štvrtročníka *Carpatho - Rusyn American* (Pittsburgh, Pa. a Fairfax, Va.); v brožúre s názvom *Carpatho-Rusyn*, ktorá bola viackrát vydaná, a to v anglickom, ukrajinskom a slovenskom jazyku (Orwell, Vt., 1995), vo vojvodinskej rusínčine a srbochorvátčine (Novi Sad, 1995), v maďarčine (Budapest, 1996), poľštine (Orwell, Vt., 1996) a aspoň raz v tlači všetkých krajín, v ktorých žijú Rusíni: ako vložená príloha v *Rusyn, I, 1* (Medzilaborce, Slovensko, 1991); ako osobitná príloha v *Besida, IV, 2* (Krynica, Poľsko, 1992); *Podkarpats'ka Rus* (Užhorod, Ukrajina), 9.septembra 1993, s. 3 a *Rusynskij život, I, 1* (Budapest 1994), s. 2. Malá aj veľká verzia mapy je od roku 1995 zobrazená na karpatskorusínskej internetovej webovej stránke - <http://www.carpatho-rusyn.org/carpatho>.

³ Thernstrom, S.(ed.): *Harward Encyclopedia of American Ethnic Groups*. Cambridge, Mass. 1980, s. 173.

⁴ *Prehľad literatúry možno nájsť v Tomaševskij, S.: Etnografická karta Uhors'koj Rusy*. In: *Stati po slavjanovedeňju*, III. St. Petersburg 1910, s. 181 - 189; Húsek, J.: *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*. Bratislava 1925, s. 5 - 12 a Struminskij, B.: *Terytorija: istoričnyj narys pohľadiv*. In: *Idem* (ed.): *Lemkivščyna: zemľa - ľudy - istorija - kul'tura*. Zapysky Naukovoho tovarystva im. Ševčenka, CCVI. New York, Paris, Sydney, Toronto 1988, s. 11 - 86.

juhovýchodnom Slovensku, v severovýchodnom Maďarsku a ďalej na juh vo Vojvodine (historická Bačka a Srem) v Juhoslovanskej zväzovej republike. Karpatskí Rusíni sú jazykovo a kultúrne východoslovanským národom, ktorý žije pozdĺž jazykovo - kultúrnej hranice, ktorej druhá strana je obývaná západoslovanskými národmi (Poliakmi a Slovákmi), ako aj ugrofinským (Maďarmi) a románskym (Rumuni) národom. Vždy, keď sa vedci pokúšali s rozličným stupňom presnosti určiť rozsah karpatskorusínskeho areálu, objavili sa problémy. Obzvlášť problematická je juhozápadná hranica so Slovákmi. Ťažkosti existujú aj pri vytýčení východnej hranice, za predpokladu, že východná hranica vôbec existuje. Inými slovami, vynára sa otázka, do akej miery sa karpatskí Rusíni odlišujú od ďalších východných Slovanov, hlavne od Ukrajincov v susednej historickej Haliči.

Doterajší výskum

Rozsahom karpatskorusínskeho územia sa zaoberá početná literatúra⁴. Najstaršie štúdie sa začínajú objavovať v polovici 19. storočia, v čase, keď sa v Rakúsko-Uhorsku začalo so systematickými sčítaniami ľudu a štátni úradníci požadovali, aby sa obyvateľstvo definovalo prostredníctvom jazyka, ktorým hovorí, prostredníctvom náboženstva a napokon prostredníctvom národnej identity. Takéto otázky boli dezorientujúce a obyvatelia niektorých obcí sa často definovali v jednotlivých sčítaniach odlišne. To podnietilo vedcov analyzovať vzťah medzi oficiálnou štatistikou a etnojazykovou "realitou". Najpodrobnejšími prácami, zaoberajúcimi sa osídlením južných svahov Karpát, boli práce ruského historika Alexeja L.Petrova a ukrajinského historika Stepana Tomašivského⁵. Kontroverzná hranica medzi Rusínmi a Slovákmi podnietila vznik mnohých prác, keďže tú "správnu" hranicu sa pokúšalo vytýčiť niekoľko z popredných slavistov z obdobia pred prvou svetovou vojnou. K najdôležitejším príspevkom do diskusie patrili práce nórskeho slavistu Olafa Brocha⁶, haličskoukrajinského etnografa Volodymyra Hnatuka⁷, českého filológa Františka Pastrmka⁸, ruského lingvistu Alexeja Sobolevského⁹, českého archeológa Lubora Niederleho¹⁰ a slovenského lingvistu Samuela Czambela¹¹. A hoci sa na diskusiách spomínaných slavistov priamo nepodieľali, k debatám o južnom rozšírení karpatskorusínskeho areálu prispeli mapy a štatistické súbory rakúskeho úradníka Karla von Czoerniga¹² a maďarských vedcov Eleka Fényesa, Pála Balogha a najnovšie Edity Tamásovej¹³. Aj pokusy bádateľov o určenie hraníc lemkovskorusínskej oblasti na severných svahoch Karpát podnietili vznik rozsiahleho počtu prác. Najpodrobnejšiu mapu oblasti so štatistickými údajmi o jednotlivých dedinách a mestách pripravil haličskoukrajinský geograf Volodymyr Kubijovič, ktorý rekonštruoval údaje, založené na viacerých sčítaniach ľudu v rokoch 1900 - 1931¹⁴. S ohľadom na špecifické rozšírenie lemkovskej oblasti bolo menej ťažké určiť severnú hranicu s Poliakmi než východnú hranicu¹⁵. Už od začiatku 19. storočia diskutovali vedci o tom, či lemkovskorusínska oblasť siaha až po rieku San, alebo či sa končí niekde na západe v údoliach riek Solinka, Oslava alebo Wislok¹⁶. Od roku 1930 výrazne vzrástol počet prác o lemkovskej oblasti a otázka východných hraníc naďalej ostávala predmetom diskusie poľských a ukrajinských jazykovedcov¹⁷, etnografov¹⁸ a geografov¹⁹. Ku konsenzu o východných hraniciach však nedošlo, a to aj napriek výsledkom multidisciplinárneho výskumu.

Charakteristika Mapy KR osídlenia

Nuž teda, ako sa Mapa KR osídlenia z roku 1996 líši od predchádzajúcich prameňov a čo nového prináša k pochopeniu toho, kde presne sa nachádza karpatskorusínska vlasť? Na začiatok niekoľko slov o obsahu mapy. Zobrazuje 1300 obcí (opravené vydanie z roku 1998 ich obsahuje 1447), v ktorých 20 alebo aj viac percent obyvateľov boli v rokoch 1881 - 1921 karpatskí Rusíni, spolu s ostatnými obcami, ktoré mali v roku 1806 viac ako 50 % obyvateľov karpatských Rusínov. Prevažná väčšina obcí sa nachádza na spojitom území pozdĺž južných a čiastočne severných svahov severocentrálnej oblasti (Beskydy,

- ⁵ Z množstva Petrovových prác o danej téme sú pre nás obzvlášť dôležité nasledujúce práce: *Zametki po etnografii i statistike Ugorskoj Rusi*. In: *Žurnal Ministerstva narodnogo prosvěščenija*, CLXXIX, 2. St. Petersburg 1892, s. 439 - 458, ktoré boli znovu publikované v jeho práci *Stati ob Ugorskoj Rusi*. St. Petersburg 1906, s. 1 - 18; *Predely ugorusskoj rječi v 1773 g. po official'nyh dannym: karty*. Sbornik Otdeljenja russkogo jazyka i slovesnosti Imperatorskoj akademii nauk, LXXVI. St. Petersburg 1909; *Predely ugorusskoj rječi v 1773 g. po official'nyh dannym: izsledovanie i karty*. In: *Zapiski Istoričesko - filologičeskogo fakul'teta Imperatorskogo S.- Petersburgskogo universiteta*, CV. St. Petersburg 1911 a *Národopisná mapa Uher podľa úradného lexikonu osad z roku 1773*. Praha 1924 s mapou 1:468000. Najvýraznejším príspevkom Tomašivského je etnografická mapa založená na uhorskom sčítaní obyvateľstva z roku 1900 s komentárom, štatistikou a indexom: *Tomašivskij, S.: Etnografična karta Uhors'koi Rusy*. In: *Stati po slavjanovedeňju*, III. St. Petersburg 1910, s. 178 - 269 a mapa 1:300000. St. Petersburg 1906. Tomašivského mapu dôkladne prepracoval a doplňujúce informácie uviedol *Nazarijiv, O.: Etnografična terytorija uhorských ukrajinciv - rusyniv*. In: *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Ševčenkca*, CII. Lvov 1911, s. 164 - 191. Okrem etnografickej mapy Tomašivskij vypracoval podrobnú kritiku uhorských sčítaní ľudu v práci *Uhors'ki rusyny v svitli maďars'koi urjadovoi statystyky*. Tamže, LXVI. Lvov 1903, s. 1 - 46 a v práci *Pryčynky do piznanňa etnografičnoji terytorii Uhors'koi Rusy teper i davníše*. Tamže, LXVII. Lvov 1905.
- ⁶ *Broch, O.: Studien von der slowakisch - kleinrussischen Sprachgrenze im ostl. Ugarn*. Kristiania 1897 a *Weitere Studien von der slowakisch - kleinrussischen Sprachgrenze*. Kristiania 1899.
- ⁷ *Hnaťuk, V.: Hungarian - Ruthenica*. In: *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Ševčenkca*, XXVIII, 2 (Lvov, 1899), s. 29 - 38; *Rusyny Prjašivs'koi eparchiji i ich hovory*. In: Tamže, XXXV (Lvov, 1900), s. 1 - 70 a *Slovaky čy Rusyny ? : pryčynky do vyjasnenňa sporu pro nacional'nisť zachidnych rusyniv*. In: Tamže, XLII, 4 (Lvov, 1901), s. 1 - 81.
- ⁸ *Pastrnec, F.: Rusíni jazyka slovenského: odpoveď panu Vlad. Hnaťukovi*. In: *Laminskij, V.I.(ed.): Stati po slavjanovedeňju*, II. (St. Petersburg, 1906), s. 60 - 78.
- ⁹ *Sobolevskij, A.: Kak davno russkije žyvit v Karpatach i za Karpatami. Žyvaja starina*, IV, 3 - 4 (St. Petersburg, 1894), s. 60 - 78.
- ¹⁰ *Niederle, L.: K sporu o ruskoslovenské rozhraní v Uhrách. Slovanský přehled*, r. V (Praha, 1903), s. 345 - 349; *Ještě k sporu o rusko-slovenskou hranici v Uhrách*. Tamže, r. VI (1904), s. 258 - 261 a *Nova data k východní slovanské hranici v Uhrách. Národopisný věstník československý, r.II (Praha, 1907)*, s. 1 - 3.
- ¹¹ *Czambel, S.: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov, 1.diel. Turčiansky Sv. Martin 1906*.
- ¹² *Czoernig, K., Freiherr von: Ethnografie der oesterreichischen Monarchie, I - III, Viedeň 1855 - 1857*.
- ¹³ *Fényes, E.: Magyar országnak és a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai geographiai tekintetben, I - VI. Pešť 1833 - 1840 (zvlášť diely II a IV); Balogh, P.: A népfajok Magyarországon. Budapest 1902; Tamás, E.: A szlovák - magyar - ruszin nyelvhatár a történelmi Zemplén és Ung megyében*. In: *Katona, J.- Viga, Gy.(eds.): Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Miskolc 1996, s. 267 - 284.
- ¹⁴ *Kubijovič, V.: Etnični hrupy pvidnenozachidňoji Ukrajiny (Halycyna) na 1.1.1939 (Ethnic Groups of the South-Western Ukraine (Halycyna - Galicia) 1.1.1939)*. Wiesbaden 1983. Táto práca obsahuje štatistické údaje o Ukrajincami obývanej časti Haliče; priložená mapa (1:250000) má osobitnú prílohu s názvom *Zachidňa Lemkivščyna (Westernmost Part of Halycyna)*.
- ¹⁵ O severnej a západnej hranici lemkovskej oblasti pozri rannú prácu D. Zubrického *Granice między ruskim i polskim narodem w Galicji (Lvov, 1849) - nemecké vydanie: Die Grenzen zwischen der russinischen und polnischen Nation in Galizien (Lvov, 1849) a T. Myškovského Jugozapadnaja etnografičeskaja granica Galickoj Rusi*. In: *Naučno - literaturnyj sbornik Galicko - ruskoj maticy*, LXIX [VIII]. Lvov 1934, s. 3 - 9. Na rozdiel od južných svahov Karpát, bol v lemkovskej oblasti len jeden ostrovček východoslovenského osídlenia trochu vzdialený od kompaktného teritória pozdĺž horských hrebeňov. Pozostával z ôsmich dedín na sever od mesta Krosno blízko ohybu rieky Wislok. Tento ostrovček sa v prvom vydaní *Mapy KR osídlenia nedopatrením vynechal*, no v druhom vydaní už bol publikovaný.

Bieszczady, Gorgany) Karpát. Je k nej pripojená ďalšia mapa Vojvodiny (historická Bačka a Srem), ktorú rusínski emigranti z dnešného severovýchodného Maďarska a ukrajinského Zakarpatska začali osídľovať v polovici 18. storočia. Tomuto rozloženiu obcí sú nadradené tri úrovne hraníc: dnešný stav hraníc, hranica zakarpatskej "oblasti" na Ukrajine a hranice žúp (megye/Comitat) v bývalom Uhorskom kráľovstve a okruhov (Bezirk) bývalej rakúskej habsburskej provincie Halič, ktorá ako administratívna jednotka existovala prinajmenšom do roku 1918. Na druhej strane mapy je zoznam viac ako 3 600 názvov obcí (v opravenom vydaní z roku 1998 je ich 4 500), usporiadaný podľa nasledujúcich kritérií: súčasný názov; historický názov / názvy a ich niekoľko jazykových variantov (karpatskorusínske, maďarské, poľské, rumunské, srbochorvátske, slovenské, ukrajinské)²⁰. Určenie náležitého názvu pre danú lokalitu nebolo jednoduché. Okrem iného, neexistuje jednotná karpatskorusínska norma, ktorá by pokrývala všetky na mape zobrazené oblasti²¹, a každá rusínska obec na juh od Karpát má dva, často výrazne odlišné názvy v maďarčine, ako aj nezachytené české a ruské varianty. Ide o jazyky, ktoré sa na Podkarpatskej Rusi / Zakarpatsku oficiálne používali v rozličných obdobiach 20. storočia²². K všetkým názvom v zozname sú pripojené odkazy na hlavné heslo, ktoré je uvedené v hlavnom /oficiálnom jazyku krajiny, v ktorej sa daná obec nachádza v súčasnosti: v poľštine, ak sa nachádza v Poľsku, v ukrajínčine, ak je na Ukrajine atď. V samotnej mape sa objavujú súčasné oficiálne podoby mien²³. Prameňmi, ktoré sa používali pri zostavovaní Mapy KR osídlenia, boli vládne a cirkevné sčítania ľudu, v rámci ktorých boli respondenti požiadaní, aby identifikovali svoj jazyk ("materinský jazyk") alebo národnosť. Predtým, než prejdeme k platnosti takýchto prameňov a k príčinám, pre ktoré sme uprednostnili isté sčítanie pred iným, musíme povedať niekoľko slov o kritériách, používaných na určenie skupinovej identity toho, čo tu nazývame karpatskými Rusínmi. To si vyžaduje stručnú definíciu národa, resp. národnosti.

Konceptuálne východiská

Bádatelia zápasia s problémom definície národnosti už od 19. storočia, keď záujem o rozličné národy a ideológiu nacionalizmu začal prevládať najprv v Európe a potom postupne aj v ostatných častiach sveta. Niektorí z účastníkov diskusie presvedčajú, že národnosť možno definovať prítomnosťou istých pozorovateľných "objektívnych" charakteristík, ako sú územie, historická tradícia, etnografické charakteristiky a predovšetkým jazyk. Iní argumentujú tým, že napriek prítomnosti všetkých alebo len niektorých z takýchto pozorovateľných spoločných charakteristík nemožno istú populáciu pokladať za národ alebo národnosť dovtedy, kým si jej jednotliví členovia nie sú vedomí takejto spoločnej identity. Inými slovami, musí existovať národnoidentifikačné úsilie.

Samotní karpatskí Rusíni tradične používali a používajú na vlastnú identifikáciu a na označenie jej atribútov termíny, odvodené od substantíva Rus: rusyny (Rusíni), rusnaci (Rusnaci), podkarpatski rusyny (podkarpatskí Rusíni), karpatorossy (karpatskí Rusíni); rus'kyj jazyk (rusínsky jazyk), po-rus'ky, po-rusnac'ky (po rusínsky, po rusnacky), ruska vira (vzťahujúca sa na vieru Rusi alebo východného kresťanstva)²⁴. Takéto etnonymá, ktoré sa utvorili na pozadí substantíva Rus a označovali tak náboženskú, ako aj jazykovú identitu, pomáhali odlišovať karpatských Rusínov od ich poľských, slovenských, maďarských a rumunských susedov na severe a juhu, ako aj od Židov, Nemcov a Rómov (Cigánov), ktorí obývali mestá a dediny priamo v karpatskorusínskom areáli alebo v jeho tesnej blízkosti²⁵. Názvoslovie samo osebe však nepomáha odlišiť karpatských Rusínov od ostatných východných Slovanov. Je to preto, lebo najmenej do 20. rokov nášho storočia sa Rusínmi nazývali aj Ukrajinci z Haliče a Bukoviny. A tak ukrajinskí autori pokladali etnonymum Rusín za staršie pomenovanie Ukrajince, zatiaľ čo ruskí autori ho pokladali za regionálne pomenovanie pre Rusa. Z takéhoto uhla pohľadu potom nie je potrebné definovať karpatskorusínsky areál odlišne od zvyšného východoslovenského sveta. Namiesto toho sa východní Slovanovia na oboch stranách Karpát členia na tri etnografické skupiny - Lemkovia, Bojkovia a Huculi. Hoci

- ¹⁶ Medzi bádateľov, ktorí ako východnú hranicu lemkovského územia uprednostňujú rieku San, patria Wincenty Pol, Ivan Vahylevič, Alexej Toronskyj a Jakiv Holovatskyj. Medzi tých, ktorí kladú uvedenú hranicu pozdĺž západnejšej línie, patria Denys Zubric'kyj, Izidor Kopernic'ki a Ivan Zilynskyj. Pozri diskusiu v Reinfuss R.: *Łemkowie jako grupa etnograficzna*. In: *Prace i materiały etnograficzne*, VII. Lublin 1948 - 1949, hlavne s. 89 - 94, a Struminskyj, B.: c.d., s. 25 - 35.
- ¹⁷ Szemlej, J.: *Z badań nad gwarą lemkowską*. *Łud Slowiański*, III, 2 (Krakov, 1934), s. 162 - 177; Stieber, Z.: *Wschodnia granica Lemków*. *Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU*, XL, 8 (Varšava, 1935), s. 246 - 249. - francúzske vydanie: *La frontière orientale des Lemki*. *Bulletin internationale de l'Academie polonaise des sciences et des lettres*, no. 7 - 10 (Krakov, 1936), s. 232 - 236; Zilynskyj, I.: *Pytanja pro lemkivsko - boikivsku hranycju*. *Łud Slowiański*, IV,1 (Krakov, 1938), s. 75 - 101.
- ¹⁸ Falkowski, J.- Pasznyi, B.: *Na pograniczu lemkowsko - bojkowskiem*. Lvov 1935 (znovu vydané vo Varšave, 1991); Reinfuss, R.: *Problem wschodniego zasięgu etnograficznego Łemkowszczyzny*. In: *II. Zjazd sprawozdawczo - naukowy pos wiecony Karpatom wschodnim i środkowym*. Varšava 1938, s. 1 - 11; Tenže: *Etnograficzne granice Łemkowszczyzny*. *Ziemia*, XXVI, 10 - 11 (Varšava, 1936), s. 248 - 253 a Tenže: *Łemkowie ...*, c.d., hlavne s. 84 - 102.
- ¹⁹ Leszczycki, S.: *Zarys antropogeograficzny Łemkowszczyzny*. *Wierchy*, XIII (Krakov, 1935) - znovu vydané v: Goetl, W.(ed.): *O Łemkowszczyźnie*. Krakov 1935, s. 14 - 40; Stebelskyj, I.: *Heohrafija ludyny*. In: Struminskyj, B.(ed): *Lemkivščyna ...*, c.d., s. 113 - 146.
- ²⁰ *Slovenské miestne názvy sú použité podľa základných foriem zachytených v neocentel'nom Retrospektívnom lexikóne obcí Československej socialistickej republiky 1850 - 1970*, II: *Abecedný prehľad obcí a častí obcí v rokoch 1850 - 1970*, 2: *Slovenská socialistická republika (Praha 1978)*, ktorý uvádza pre každú obec bývalé maďarské a v niektorých prípadoch aj nemecké názvy spolu so slovenskými názvami v rozličných pravopisných podobách. *Rumunské názvy pochádzajú z Suciuj*, C.(ed.): *Dicționar istoric al localităților din Transylvania*, I - II. Bukurešť 1968.
- ²¹ *Norma existuje len pre oblasť Podkarpatskej Rusi (súčasně Zakarpatsko na Ukrajine; v roku 1927 československá vláda súhlasila s použitím rusínskeho názvu pre každé sídlo (používala sa azbuka v jej historickej podobe). Pozri výklad a zoznam v: Statistický lexikon obcí v republice Československé ...na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*, IV.: *Podkarpatská Rus*. Praha 1928, s. X - XII a 63 - 68. *Rusínske názvy v prešovskej oblasti na Slovensku boli prevzaté z Paňko, J.(ed.): Ortografický slovník rusyňského jazyka*. Prešov 1995. *Rusínske názvy z lemkovskej oblasti boli prevzaté zo slovníka (słowniczek) miestnych názvov uverejneného v práci Rieger, J.: Toponomastyka Beskidu Niskiiego i Bieszczadów Zachodnich*. In: *Łemkowie: kultura - sztuka - język*. Varšava, Krakov 1987, s. 133 - 168. *K ním som však pridal ?/y, aby som odlišil tento charakteristický karpatskorusínsky vokál od ?/y*. *Rusínske názvy obcí? dnešného Maďarska, Rumunska a juhovýchodného Slovenska, ktoré nie sú obsiahnuté v uvedených prameňoch, boli prevzaté z Tomašivskij, S.: Etnografická karta ...*, c.d.
- ²² *V období vrcholiacich maďarizačných úsilí pred prvou svetovou vojnou sa v rokoch 1900 - 1910 zmenili maďarské názvy väčšiny karpatorusínskych obcí na juh od Karpát. Cieľom vlády bolo dosiahnuť, aby nové názvy zneli menej slovansky. Napríklad slovenský názov Kolbasov, rusínsky Kovbasuv, v maďarčine do roku 1900 Kolbaszó sa zmenil na Végaszó. Analogicky rusínsky názov Negrovo (ukrajinské Nehrovo) v maďarčine Negrova sa zmenil na Maszárfaiva. V súvislosti s Mapou KR osídlenia sme písanie starej maďarskej fonémy cz nahradili moderným pravopisom (t.j. Rakaca namiesto Rakacza) a pre zložené názvy sa používajú súčasné podoby (t.j. Alsóremete namiesto Alsó - Remete). České názvy, ktoré oficiálne platili v rokoch 1919 - 1938, sa nachádzajú v: Statistický lexikon obcí, díl IV., s. 49 - 63. Ruské názvy, ktoré oficiálne platili v rokoch 1945 - 1991, sa nachádzajú v: Semeňuk, N.N. a kol.(eds.): *Istorija gorodov i sel Ukrajinskoj SSR: Zakarpatskaja oblasť*. Kyjev 1982 a Heller, G.: *Comitatus Bereghiensis, Comitatus Unghensis a Comitatus Marmarosiensis / Comitatus Ugocsiensis*. Veröffentlichungen des Finnisch-Ungarischen Seminars an der Universität München, Serie A, Vols. 15, 17, 18. Mnichov 1983 - 1985.*

sa tieto skupiny môžu vyznačovať odlišnými etnojazykovými charakteristikami, ponímajú sa ako súčasť východoslovenského etnojazykového kontinua, či už ako vetva ukrajinskej národnosti, alebo ešte širšie ruskej národnosti²⁶. Najväčším nedostatkom tohto prístupu je, že trojstupňová etnografická klasifikácia nezodpovedá takpovediac existujúcej realite. Napríklad žiadni z tzv. Lemkov alebo Bojkov, žijúcich na južných svahoch Karpát, sa nenazývajú Lemkami alebo Bojkami, ale namiesto týchto pomenovaní používajú na svoje označenie termíny Rusín alebo Rusnak. Navyše, ani lingvisti o bojkovských dialektoch na južných svahoch Karpát neuvažujú. Inými slovami, národ, o ktorom etnografi uvažujú ako o Bojkoch, žijúci na juh od pohoria na území, ktoré sa v skutočnosti zhoduje s celou Podkarpatskou Rusou / Zakarpatskom, sa sám neoznačuje ako Bojkovia a lingvisti klasifikujú dialekty, ktorým hovorí, ako odlišné od bojkovských dialektov na sever od pohoria²⁷. Ak etnografickú schému s argumentmi o podobnostiach národov na severných a južných svahoch pohoria ako platný konceptuálny rámec zamietneme, ako potom možno obhájiť názor, že do karpatsorusínskeho areálu sa včleňuje (1) lemkovská oblasť v historickej Haliči, ktorá sa nachádza na sever od Karpát; a (2) juhovýchodný kút Zakarpatska, v ktorom obyvatelia tradične používajú pomenovanie Hucul práve tak, ako to robia obyvatelia na severných svahoch pohoria? A čo je ešte dôležitejšie, ako možno obhájiť názor, že sa reč celého karpatsorusínskeho areálu líši od zvyšku východoslovenského sveta? Zjednodušene povedané, Mapa KR osídlenia odráža názory politických aktivistov a spisovateľov, ktorí prinajmenšom od druhej polovice 19. storočia prichádzajú, ako Baskovia, o ktorých sme sa zmieňovali v úvode našej úvahy, k presvedčeniu, že existuje definovateľná vlasť, nazývaná Karpatská Rus. K svojmu presvedčeniu prichádzajú na základe existencie národnoidentifikačného úsilia medzi obyvateľmi spomínanej oblasti, ktorá sa vyjadruje v podobe spoločnej historickej tradície. Pripúšťame aj existenciu ruského a ukrajinského národnoidentifikačného úsilia, ktoré východoslovenské obyvateľstvo oblasti demonštrovalo v rozličných obdobiach. Ide nepochybne o témy, ktoré si právom zasluhujú pozornosť. Predmetom tejto úvahy je však vysvetliť vývin rusínskeho národnoidentifikačného úsilia, a tak obhájiť oprávnenosť existencie areálu, zobrazeného na Mape KR osídlenia. Od vzniku prvých štátov v stredovýchodnej Európe vyformovali hrebene Karpát administratívnu hranicu, ktorá oddelila obyvateľov južných a severných svahov pohoria. Tie isté karpatské hrebene sa zároveň kryjú s deliacou čiarou, určujúcou odlišné geografické oblasti. Južné svahy sú časťou dunajskej kotliny. Všetky rieky, dopravné cesty a obchodné strediská smerujú na juh. Skoro tisíc rokov bolo dominantnou štátnou štruktúrou dunajskej kotliny mnohonárodnostné Uhorské kráľovstvo a jeho integrálnou časťou boli aj karpatskí Rusíni. A tak, hoci je pravda, že vo sfére jazyka a náboženstva východoslovenského obyvateľstva na oboch stranách Karpát môžu existovať isté podobnosti, obyvatelia z južných svahov boli až do roku 1945 časťou úplne odlišnej geopolitickej sféry²⁸.

Otázka vzťahu k ostatným východným Slovanom sa stala predmetom záujmu v období 19. storočia, keď pod vplyvom nacionalistického hnutia začali miestni vodcovia hľadať skupinovú identitu založenú na kultúrnych, a nie na politických kritériách. Už reformátori z polovice 19. storočia, napríklad Adolf Dobrjanskij, zastávali názor, že všetci východoslovenskí Rusíni žijúci v rakúskych provinciách Halič a Bukovina utvárajú spolu s maďarskými uhorskými Rusínmi jeden národ²⁹. Tento národ si navyše zaslúžil mať svoj vlastný administratívny celok, založený na národnostnom kritériu. Reformátori dúfali, že takýto celok bude súčasťou transformovaného Rakúsko - Uhorska. Politická realizácia takto široko chápanej definície Rusínov sa ukázala ako nepraktická pre dve príčiny: (1) Rakúsko - Uhorsko bolo neschopné a neochotné transformovať sa na federálny štát, založený na národnostných celkoch; a (2) s postupujúcim nárastom osobných a organizačných kontaktov prichádzali rusínski vodcovia zo severu a juhu Karpát k poznaniu, že akákoľvek jazyková a náboženská príbuznosť nie je dosť silná na to, aby prekonala rozdiely, ktoré vznikli medzi ľuďmi, žijúcimi po stáročia v odlišných politických a geografických sférach. Jeden zo súčasníkov, pochádzajúci z ruského impéria, ináč presvedčený, že na oboch stranách Karpát "žije úplne

- ²³ Ukrajinské podoby predstavovali špecifický problém. Po roku 1945 došlo jednak k novým zmenám názvov, ktorých základným cieľom bolo slavizovať podoby vnímané ako maďarské (napr. Niagovo sa zmenilo na Dobrianske Trebušany - Dilove, Voloskoje - Pidhirne), jednak sa pravopis sovietskej Ukrajiny líšil od ukrajinského pravopisu na Západe. Zvlášť nápadné to bolo pri miestnych názvoch s tradičnou koncovkou o, ktorá sa zmenila na e (napr. Poroškovo sa zmenilo na Poroškove, Mukačevo na Mukačeve, hoci v ukrajinských publikáciách na Západe to bolo Mukačiv), alebo sa jednoducho vypustila (Jablono - Jabluniv, Ťačovo - Ťačiv). Po roku 1991 sa miestna správa na nezávislej Ukrajine usilovala čiastočne vrátiť k pravopisným podobám, ktoré by neboli spojené so sovietskou érou. Situácia však doteraz nie je ustálená, takže kým Poroškove sa znovu zmenilo na Poroškovo, Pidhirne sa nezmenilo na Pidhirno. Napokon, v snahe reagovať na citlivú situáciu v Maďarmi obývaných oblastiach južného Zakarpatska, oblasťná správa schválila staršie maďarské názvy v ich ukrajinskej a maďarskej podobe. Tak sa Vuzlove zmenilo na Baťovo (v maďarčine Bányú), Ivanivka sa zmenila na Janoší (v maďarčine János). Podrobnejšie pozri v: Beregszászi. A.: Language Planning Issues of Hungarian Place - Names in Subcarpathia. Acta Linguistica Hungarica, XLIII, 3 - 4 (Budapešť, 1995 - 1996), s. 373 - 380. K ukrajinským menám použitým v Mape KR osídlenia, ktoré zahrnujú súčasné zmeny vykonané od roku 1991, pozri v Zakarpats'ka oblast': dovidnyk administratyvno - terytorial'noho podilu na 1.VI.1996 roku, 3. vydanie. Užhorod 1996.
- ²⁴ Substantívum Rus a jeho deriváty sa objavujú aj v menách, ktorí dávali svojej vlasti cudzinci aj samotní karpatskí Rusini: Karpats'ka Rus' (Karpatská Rus) Marchia Ruthenorum (Ruská marka), Podkarpatská Rus, Prešovs'ka Rus' (Prešovská Rus [oblasť]), Ruténföld (Rusínska krajina), Rusinsko (Rusínsko), Rus'ka Krajina (Ruská zem), Ruthenia, Zakarpats'ka Rus' (Zakarpatská Rus).
- ²⁵ Substantívum Rus bolo tiež východiskom pomenovaní, ktorá dávali karpatským Rusinom susedné národy: magyarorosz/ orosz (v maďarčine), Rusin (v poľštine), Rusin / Rusnák (v slovenčine) rutén (v maďarčine), Ruthener (v nemčine).
- ²⁶ Rusofilskí autori kladú menší dôraz na etnografický rozdiel, skôr ponímajú karpatskorusínsky areál ako časť maloruskej vetvy väčšej ruskej alebo "všeruskej" (obščerusskoj) národnosti. Porovnaj Kupčanko, G.: Naša rodina. Viedeň 1896, znovu vydané New York a Berlín 1924 a Florinskij, T.D.: Zarubežnaja Rus i jejo gorkaja doľa. Kyjev 1900. Ukrajinofilskí autori vytvorili rozsiahlu literatúru o troch etnografických regiónoch, ktoré zahŕňajú územia na oboch stranách Karpát pokladajúc ich tak za časti ukrajinskej národnosti. Porovnaj Hoško, Ju.H.(ed.): Huculščyna: istoryko - etnografične doslidžennja. Kyjev 1987; Tenže (ed.): Bojkivščyna: istoryko - etnografične doslidžennja. Kyjev 1983 a Struminskij, B.: c.d., I - II.
- ²⁷ Gerovskij, G.: Jazyk Podkarpatské Rusi. In: Československá vlastivěda, III. díl: jazyk. Praha 1934, s. 460 - 480 s mapami, ktorý hovorí o skupine blízko príbuzných "podkarpatských dialektov" v oblasti, ktorú väčšina ostatných bádateľov nazýva "južná bojkovská" oblasť. Dzendzelivskij, J.O.: Stan doslidžennja henezy ukrajinsk'ych dijalektiv. Movoznavstvo, XV, 1 [85] (Kyjev, 1981), hlavne s. 49 - 50 hovorí o štyroch základných nárečových skupinách v celom Zakarpatsku. Nedávno publikovaný autoritatívny Atlas ukrajinsk'hoj movy, II. Kyjev 1988, list IV predpokladá, že bojkovské dialekty existujú len v Haliči, zatiaľ čo väčšina východných Slovanov na juh od Karpát, s výnimkou malej oblasti huculských dialektov ďaleko na východe, hovorí dialektami, ktoré sa klasifikujú ako "zakarpatské" dialekty. Na mape KR osídlenia patrí do huculskej oblasti mesto Rachiv, ďalej len 27 obcí na východ od neho, nie však už Velykij Byčків. Huculské obce predstavujú menej než jedno percento všetkých rusinských obcí.
- ²⁸ O súčasných pokusoch argumentujúcich v prospech Podkarpatskej Rusi / Zakarpatska ako osobitnej stredoeurópskej geopolitickej jednotky, ktorej obyvatelia rozličných národností reprezentujú amalgám nazývaný "zakarpatský národ" pozri Pop, I. - Halas, V.: Stanú sa Zakarpatci štátotvorným národom? Medzinárodné otázky, III. 2 (Bratislava, 1994). s. 33 - 42; Pop, I.: Podkarpatská Rus a Zakarpatská Ukrajina - historický údel a perspektivy malé země a malého národa medzi strední a východní Evropou. In: Euroregio Egreensis. Praha 1994, s. 27 - 36; Pop, I.: Homo totalitaricus?: istorija Zakarpatťa, krytyčny rozдумы. Karpats'kyj kraj, VI, 5 - 7 (Užhorod, 1996), s. 4 - 22 a Duleba, A.: Základné geopolitické charakteristiky Zakarpatska. In: Zakarpatsko. Bratislava 1995. s. 187 - 233.

rovnaký rusínsky národ, hovoriaci tým istým jazykom", predseda len pripustil: "Príznačne je uhorská Rus úplne oddelená nielen od ukrajinského územia (v rámci ruského impéria), ale aj od svojho najbližšieho suseda, Haliče. Medzi uhorskou Rusou a haličskou Rusou neexistovala a neexistuje duchovná jednota. Politické a historické podmienky uhorskej Rusi sa s ohľadom na diferenciáciu Haliče a Uhorska ukázali ešte výraznejším faktorom než samotné pohorie."³⁰ Rastúca sila ukrajinského národného hnutia v Haliči v priebehu posledných desaťročí 19. storočia len prehĺbila už existujúce rozdiely medzi haličskými Rusínmi a Rusínmi žijúcimi na juh od Karpát.³¹ Na druhej strane, pocit osobitnej karpatskorúsinskej identity založený na historickej tradícii sa posilnil hnutiami spojenými s úsilím o dosiahnutie politickej autonómie. Už od polovice 19. storočia sa Rusíni žijúci na juh od Karpát usilovali o dosiahnutie politickej autonómie na území, ktoré bolo podľa nich obývané osobitným národom. A už v roku 1849 utvorila rakúska vláda užhorodský vojenský distrikt, ktorý sa prakticky stal Rusínmi vedenou administratívnou jednotkou. Hoci užhorodský distrikt existoval len krátko, predseda vytvoril precedens stavu, o ktorom karpatskorúsinski hovorcovia dúfali, že sa ho podarí znova dosiahnuť, a to aj počas novej maďarizačnej vlny v 60. a 70. rokoch 19. storočia, keď cirkevní aj svetskí vodcovia sa na uhorskú vládu naďalej obracali s petíciami žiadajúcimi vytvorenie karpatskorúsinskej autonómnej oblasti.³² Do začiatku 20. storočia prijal každý štát, do ktorého daná oblasť patrila, zásadu, že karpatským Rusinom patri politická autonómia, nakoľko predstavujú samostatnú národnostnú skupinu. Tak sa v Maďarsku po prvej svetovej vojne utvorila autonómna Ruská Krajina (1918 - 1919), v novovzniknutom Československu Podkarpatská Rus (1919 - 1938), v pomníčovskom federatívnom Česko-Slovensku Karpatská Ukrajina (1938 - 1939) a v medzinárodnom politickom vákuu - hoci za prítomnosti sovietskej armády - počas záverečných mesiacov druhej svetovej vojny Zakarpatská Ukrajina (1944 - 1945).³³ Navyše, územný rozsah týchto autonómnych jednotiek bol pozoruhodne jednotný. Každá z nich, začínajúc prvou v roku 1849, zahŕňala štyri historické uhorské župy Ung / Už, Bereg, Ugocsa / Ugoča, a Máramaros / Marmaroš. Rovnako existoval istý stupeň jednoty v geopolitických cieľoch karpatskorúsinských vodcov. Neustále žiadali, aby sa do každej zo spomínaných rusínskych autonómnych provincií začlenili Rusínmi obývané oblasti v najmenej troch ďalších župách - Szepes / Spiš, Saros / Šariš a Zemplén / Zemplín, v súčasnosti na severovýchode Slovenska. Ich požiadavky boli dokonca medzinárodným spoločenstvom formálne uznané, keď dve dohody, dohoda z Parížskej mierovej konferencie (Saint Germain, 1919) a Trianonská dohoda (1920) prijali zásadu, že "Rusinom na juh od Karpát" má byť pridelený "najvyšší stupeň samostatnej vlády, kompatibilný s jednotkou Česko - slovenského štátu".³⁴ Je nepochybne pravdou, že v praxi ani jedna vláda svoje sľuby vo vzťahu k autonómii karpatských Rusínov v úplnosti nedodržala. V tejto diskusii je však dôležité to, že samotný fakt uznania istého stupňa autonómie pre rusínsku zem na juh od Karpát vstúpil obyvateľstvu pocit osobitnej karpatskorúsinskej politickej a kultúrnej / národnej identity. Toto vedomie sa kodifikovalo a presadzovalo v mnohých publikáciách, vrátane učebníc, používaných v školách v rokoch 1919 - 1944, ktoré poskytovali mladej generácii konceptuálny rámec, na základe ktorého sa dejiny podkarpatskej Rusi (vrátane rusínskych oblastí na juh od Karpát), ako aj rusínska literatúra a umenie pokladali za fenomény s vlastným vnútorným vývinom, odlišným od okolitých oblastí.³⁵ Tieto teoretické konštrukty našli svoju reflexiu v praxi. V medzivojnovom období karpatskorúsinski politickí a občianski aktivisti žijúci v prešovskej oblasti argumentovali, že sú len "dočasne" pod správou slovenskej administratívy, a opakovane sa dožadovali, aby boli zjednotení so svojimi bratmi v susednej autonómnej Podkarpatskej Rusi. V roku 1945, v čase keď sa Podkarpatsko malo pripojiť k Sovietskemu zväzu, svoje požiadavky zopakovali.³⁶ V najjuhuovýchodnejšom cípe karpatskorúsinskeho areálu sa v súčasnosti objavili dokumenty, ktoré ukazujú, že aj tam na začiatku roku 1945 predstavitelia asi dvanástich obcí v maramurešskej oblasti Rumunská žiadali zjednotenie so svojimi bratmi zo Zakarpatska.³⁷ V oblastiach ďalej na juh, oddelených od kompaktného karpatskorúsinskeho územia, si starší obyvatelia niekoľkých

- ²⁹ O obšírnej definícii karpatských Rusínov pozri Golovackij [Holovackij], J.: Karpatskaja Rus: geografičesko - statističeskije i istoričesko - etnografičeskije očerki - Galičiny, severo-vostočnoj Ugriji i Bukoviny. Slavijskij sbornik, I (St. Petersburg, 1875), s. 1 - 30 a II (1877), s. 55 - 84 a Petrov, A.: Ob etnografičeskoj granice russkogo naroda v Avstro-Ugrii: o somnitel'noj vengerskoj nadacii i o nedelimosti Ugrii. Petrograd 1915.
- ³⁰ Vasilevskij (Plochockij), L.: Vengerskije "rusnaki" i ich sud'ba (pis'mo iz Avstriji). Russkoje bogatstvo, č. 3 (St. Petersburg, 1914), s. 368.
- ³¹ Napriek tým najlepším úmyslom nadviazať kontakty s Rusínmi v Uhorskom kráľovstve, proukrajinsky orientovaní kultúrni aktivisti, akými boli Michajlo Drahomanov a Volodymyr Hnatuk, ponosovali sa na to, že bratia z oblasti na juh od Karpát ich odmietajú. Údaje o takýchto reakciách pozri Magocsi, P.R.: *The Shaping of National Identity: Subcarpathian Rus', 1848- 1948*. Cambridge, Mass. 1978, s. 60 - 63.
- ³² O týchto málo známych úsiliach pozri petície adresované uhorskej vláde citované v: Mayer, M.: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések, 1860 - 1910*. Budapešť 1977, s. 27 - 35; anglické vydanie: *The Rusyns of Hungary: Political and Social Developments, 1860 - 1910*. New York 1997, s. 28 - 37.
- ³³ K dokumentom o podkarpatskorusínskej autonomistickej tradícii v 20.storočí pozri Hodmaš, P.: *Od avtonomnoji Podkarpatskoj Rusy do suverennoji Zakarpatskoj Ukrajiny*. Užhorod 1996.
- ³⁴ *Traité entre les Principales Puissances Alliées et Associées et la Tchecoslovaquie*. Paris 1919, s. 26 - 27.
- ³⁵ K prácam tohto žánru patria: Kondratovyč, Y.: *Ystorija Podkarpatskoj Rusy dľa naroda*. Užhorod 1924, znovu vydané 1991; Nedzieľskij, E.: *Očerk karpatorusskoj literatury*. Užhorod 1932; *Ystorija podkarpatorusskoj lyteratury*. Užhorod 1942 a Yzoryn, A. [Evgenij Nedzieľskij]: *Sučasni ruski chudožnyky*. Zoria / Hajnal, II, 3 - 4 (Užhorod, 1942, s. 387 - 418 a III, 1 - 4 (1943), s. 258 - 287.
- ³⁶ Vanat, I.: *Narysy novitňoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny, II: 1938 - 1948*. Bratislava a Prešov 1985, s. 29 - 63 a 218 - 223; Magocsi, P.R.: *The Rusyns in Slovakia: A Historical Survey*. New York 1993, s. 71 - 95.
- ³⁷ 4. februára 1945 sa v Sighet, administratívnom centre na ľavom brehu Tisy v Rumunsku, zhromaždilo 426 delegátov, aby vytvorili Prvý kongres národných výborov, ktorý vydal manifest vyzývajúci k zjednoteniu Maramureša a Zakarpatska. Pozri: Dovhanyč, O.: *Maramaroš'skij zjzd. Karpats'kij kraj, IV, 1 - 2* (Užhorod, 1994), s. 36 - 37. Tiež Gajdoš, M.: *Pokus o pripojenie Marmaroško - sigetského okruhu k Zakarpatskej Ukrajine*. In: *Človek a spoločnosť 1-1998-1*. Internetový časopis, vydáva Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach (<http://www.saske.sk/cas>).

obcí súčasného severovýchodného Maďarska zachovali aktívnu historickú pamäť o svojich predkoch ako o Rusinoch (ruténok) z Karpát, zatiaľ čo ďalej na juh Rusíni vo Vojvodine majú rozvinutú literatúru, na základe ktorej je jasné, že vlasťou ich predkov je Karpatská vrchovina (t. j. Horníjca).³⁸ Ak prijíame argument, že Rusíni na juh od Karpát majú spoločnú politickú kultúru a pocit historickej tradície odlišný od ostatných východných Slovanov, ako potom obhájiť včlenenie takzvanej lemkovskej oblasti na severe pohoria do rámca karpatskorusínskeho areálu? Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že sa tu znovaoživil etnografický princíp, ktorý bol zavrhnutý v prípade karpatskorusínskych území ďalej na východe. V skutočnosti pomohli vytvoriť vedomie spolupatričnosti ponad hrebene pohoria jednak historická tradícia, jednak čiastočne geografické podmienky. Čo sa týka zemepisných podmienok, pre obyvateľov lemkovskej oblasti bolo vždy relatívne ľahké udržiavať obchodné, kultúrne a rodinné vzťahy s východnými Slovanmi, bezprostredne na juh od svojho územia, pretože oblasť Beskýd - zhruba medzi riekou Poprad na západe a Oslavou na východe (súčasná hranica medzi Poľskom a Slovenskom) - je v karpatskej oblasti najnižšia a na miestach dostupných priesmykov ju pretína niekoľko ciest (Tylyč / Tylycz, Dukľa / Dukla, Lupkiv / Łupkow).³⁹

Neprekvapuje potom, že na sklonku prvej svetovej vojny, keď sa východní Slovania z lemkovskej oblasti po prvýkrát organizovali v úsilí rozhodnúť o svojej politickej budúcnosti, najvýraznejšou orientáciou sa v ich rámci ukazovala snaha po zjednotení s ich rusínskymi bratmi žijúcimi na juh od Karpát.⁴⁰ V skutočnosti to boli práve politické požiadavky lemkovských Rusínov, ktoré vyústili do prvých máp, ktoré vizuálnymi prostriedkami stvárňovali myšlienku entity, nazývanej Karpatská Rus - jej územie sa v zásade zhodovalo s obcami z obdobia rokov 1900 - 1921, stvárnými na Mape KR osídlenia. Lemkami inšpirovaný koncept karpatskorusínskej vlasti bol predložený na mierovej konferencii v Paríži v roku 1919⁴¹ a až potom, čo československá vláda odmietla prijať ich požiadavku, utvorili Lemkovia na severných svahoch Karpát nezávislú Lemkovskú rusínsku republiku, ktorá trvala šestnásť mesiacov (december 1918 - marec 1920). Napriek neúspechu pokusu o politické zjednotenie po prvej svetovej vojne lemkovskí spisovatelia a historici udržiavali tradíciu, že lemkovská oblasť a jej východoslovenskí obyvatelia sú svojou kultúrou súčasťou karpatskorusínskej vlasti na oboch stranách Karpát.⁴²

Čo sa týka územného rozsahu lemkovskej oblasti na sever od Karpát, bola hranica s Poliakmi obývanými obcami stabilná až do roku 1945. Potom boli lemkovskí Rusíni zo svojej vlasti masovo deportovaní.⁴³ A zatiaľ čo poľskí a ukrajinskí etnografi a lingvisti naďalej nesúhlasia s vymedzením východnej hranice územia (pozri poznámky 16 - 19), v lemkovskej historickej tradícii prevláda pocit, že "hranica lemkovskej oblasti sa ťahá ...na východ k rieke San."⁴⁴ Stále sa vynára otázka, či sa historickí obyvatelia lemkovskej oblasti vôbec majú odlišovať od ostatných východných Slovanov (t. j. Ukrajincov) na sever od Karpát. Vzhľadom na to je potrebné poznamenať, prečo sa východní Slovania, žijúci na západ od rieky San, začali nazývať regionalizmom Lemko. Počas prvej dekády 20. storočia začalo miestnych vodcov znepokojovať ukrajinské národné hnutie, šíriace sa z Lvova cez východnú Halič. A pretože v poľštine (pred prvou svetovou vojnou v Haliči bežnom jazyku) sa termín Rusíni používal na označenie všetkých východných Slovanov na sever od Karpát, hovorcovia ľudí žijúcich na západ od rieky San sa chceli odlišiť od tých, ktorých považovali za proukrajinských Rusínov vo východnej Haliči. A tak vymenili svoje vlastné historické pomenovanie Rusyn za nové etnonym Lemko.⁴⁵ Ako sme už spomínali, takáto zámena pomenovaní neovplyvnila negatívne lemkovský pocit spolupatričnosti s Rusínmi z južných svahov Karpát.

Štatistické údaje

Vráťme sa teraz k otázke prameňov použitých v Mape KR osídlenia. Vychádzajúc z predpokladu, že definícia národa sa dá najlepšie odvodiť z toho, ako identifikujú seba samých jednotliví členovia skupiny, zdá sa, že najprimeranejším prameňom sebaidentifikácie sú údaje zo sčítania ľudu. Podobne ako iné údaje,

- ³⁸ Žiroš, M.: *Živa Hornjica I: demografijno - etnografijni drahopis*. Budapešť 1996; Udvari, I.: *Rusyns in Hungary and the Hungarian Kingdom / Rusiny v Vengerskom Korolevstve a Medjesi, L.: The Problem of Cultural Borders in the History of Ethnic Groups: The Yugoslav Rusyns / Problem kulturnih hranjicoh u istoriji etnjičnih zajednjicoh: juhoslavjanski Rusnaci*. In: Magocsi, P.R.(ed.): *The Persistence of regional Cultures / Tryvalist' rehional'nych kul'tur*. New York 1993, s. 105 - 162 / 103 - 165.
- ³⁹ O širokom rozpätí kontaktov v oblasti Beskyd pozri Reinfuss, R.: *Związki kulturowe po obu stronach Karpat w rejonie Lemkowszczyzny*. In: Czajkowski, J.: *Lemkowie w historii i kulturze Karpat*, II. Rzeszów 1992, s. 167 - 181.
- ⁴⁰ O rozličných politických smerovaniach Lemkov po prvej svetovej vojne pozri Magocsi, P.R.: *The Ukrainian Question Between Poland and Czechoslovakia: The Lemko Rusyn republic (1918 - 1920) and Political Thought in Western Rus'- Ukraine*. *Nationalities Papers*, XXI, 2 (New York, 1993), s. 95 - 105.
- ⁴¹ Beskid, A.- Sobin, D.: *The Origin of the Lems, Slavs of Dabubian Provenance: Memorandum to the Peace Conference Regarding Their National Claims*. Prešov 1919. Myšlienka karpatorusínskej politickej jednoty udržiavaná Lemkami a ďalšími rusínskymi emigrantmi v USA bola znovu oživená po druhej svetovej vojne. Pozri rezolúciu a mapu z júna 1942 v: *Amerykanskij Karpatorusskij Kongress*. In: *Karpatorusskij kalendar 1943*. Yonkers, N.Y. 1942, s. 17 - 34. Na začiatku roku 1945 Lemkovský robotnícky a roľnícky výbor v Gorliciach informoval karpatorusínske zhromaždenie v Prešove, že si želá zjednotenie s karpatskými Rusínmi v Československu. Porovnaj Vanat, I.: c.d., s. 219 - 220.
- ⁴² Náčrt lemkovskej historickej ideológie je podaný v: Teodorovič, I.: *Lemkovskaja Rus*. *Naučno - literaturnyj sbornik Galico - russkoj maticy, LXIX [VIII] (Lvov, 1934)*, s. 10 - 21; v popularizačných dejinách Lemkyn, Y.F. [Polanskij, I.]: *Ystorija Lemkovyny*. Yonkers, N.Y. 1969 a Duc' -Fajfer, O.: *The Lemkos in Poland / Lemky v Poľšcy*. In: Magocsi, P.R.: *Persistence ...*, c.d., s. 83 - 103 a 80 - 102.
- ⁴³ V rokoch 1945 - 1947 povojnová komunistická vláda v Poľsku v súlade s dohodou o výmene obyvateľstva so Sovietskym zväzom povzbudzovala všetkých východných Slovanov, ktorí sa ocitli v nových hraniciach Poľska, aby sa dobrovoľne vysťahovali na sovietsku Ukrajinu. Tí, ktorí odmietli, boli násilím presídlení na bývalé nemecké územia, ktoré sa práve stali súčasťou západného a severného Poľska (Sliezsko, Pomoransko, časť Pruska). Lemkami obývané obce boli alebo opustené (na Mape KR osídlenia označené ako X) alebo znovuosídlené Poliakmi. V 60. rokoch sa niektorí lemkovskí Rusíni začali vracat' do svojich rodných obcí a dnes ich v lemkovskej oblasti znovu žije asi 15 - 20 tisíc.
- ⁴⁴ Teodorovič, I.: c.d., s. 10.
- ⁴⁵ Termín Lemko sa v skutočnosti objavil už v roku 1831 a v publikáciách sa používal počas celého 19. storočia. Ako ethnonymum sa však bežne vo väčšom rozsahu nepoužíval až do prvých desaťročí 20. storočia. Etymologicky je pomenovanie Lemko odvodené od adverbia lem (iba), ktoré sa však používa vo väčšine karpatskorusínskych dialektov na severe aj juhu pohoria, a dokonca aj v údolí rieky Boržavy v strednom Zakarpatsku. O vývine tohto pomenovania a jeho prijatí ako ethnonyma pozri Duc' - Fajfer, O.: c.d., s. 84 / 81 - 82 a Struminski, B.: *The Name of the Lemkos and Their Territory*. In: Hursky, J.P.(ed.): *Studies in Honor of George Y. Shevelov - Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences*, XV. New York 1981 - 1983, s. 301 - 308.

aj údaje vychádzajúce zo sčítania obyvateľstva sú problematické. Počas zbierania dát sa napríklad môže stať, že opýtaná osoba nerozumie kladenej otázke, alebo ľudia môžu byť natoľko vystrašení, že odpovedajú tak, ako predpokladajú, že by bolo prijateľné pre sčítateľa a "autority", ktoré otázku vytvorili. Ďalej je tu problém klasifikácie odpovedí po vyzbieraní údajov. Môžeme uviesť príklad: je celkom možné, že v niektorom zo sčítaní ľudu v karpatskorusínskej oblasti mohli byť na otázku o rodnom jazyku alebo národnosti uvedené takéto odpovede: rusyn, rus'kyj, uhro-rus', karpatoros, Iemko. Ako mali sčítatelia v záverečnej správe takéto odpovede klasifikovať? Mali uvádzať päť osobitných národností / jazykov; mali použiť jeden termín, reprezentujúci všetkých päť variantov odpovedí; alebo mali použiť nejakú inú "známu" klasifikáciu, napríklad ruský alebo ukrajinský? Napriek možným omylom sčítania ľudu stále zostávajú jedinými prameňmi, ktoré máme k dispozícii na určenie identity obyvateľov veľkej oblasti, a vzhľadom na možnosť porovnania aj v rozličných časových obdobiach. Údaje v Mape KR osídlenia boli zväčša založené na dátach pred prvej svetovej vojny, hlavne na uhorskom sčítaní ľudu z roku 1910.⁴⁶ Tieto údaje sú relatívne spoľahlivejšie ako údaje z neskorších sčítaní, pretože obyvateľom bola položená otázka o ich materinskom jazyku, a nie o národnosti.⁴⁷ Keby sa otázka priamo pýtala na "národnosť", je pravdepodobné, že by obyvateľ rusínskeho, slovenského alebo židovského pôvodu uviedol odpoveď uhorská, rakúska, alebo habsburská, pretože respondent by spája národnosť s občianstvom v Uhorskom kráľovstve, rakúskej Haliči alebo habsburskej monarchii. Aby sme podčiarkli tento moment, potrebujeme sa len pozrieť na sčítanie ľudu, ktoré uskutočnila o niečo viac ako o desať rokov neskôr ostentatívne demokratickejšia československá vláda. V Československu sa v sčítaniach ľudu v rokoch 1921 a 1930 namiesto otázky o materinskom jazyku kládla otázka o národnosti. Medzi odpoveďami, ktoré mal respondent k dispozícii a ktoré boli neskôr spracované v tabuľkách a napokon publikované v správach o sčítaní ľudu z dvoch východných častí krajiny, Slovenska a Podkarpatskej Rusi, boli: československá, nemecká, maďarská, rusínska⁴⁸ alebo židovská. Politická tendenčnosť takéhoto prístupu je evidentná. Jedným z výsledkov bolo, že podľa údajov z oficiálneho sčítania na Slovensku neboli Slováci, iba "Čechoslováci". Navyše, keďže obyvatelia akejkolvek národnosti boli v roku 1921 občanmi Československa, mohli sa právom označiť ako Čechoslováci. To sa aj v mnohých obciach severovýchodného Slovenska naozaj stalo. Tak sa spomedzi ľudí, ktorí sa v 19. storočí označovali ako Rusíni (v odpovedi na otázku o materinskom jazyku), v roku 1921 a 1930 niektorí označovali ako Čechoslováci, iní ako Rusíni. Celá záležitosť sa ešte skomplikovala tým, že slovenskí publicisti a predstavitelia inteligencie reagovali na to, čo pokladali za manipuláciu údajmi zo sčítania obyvateľstva zo strany Čechov v ústrednej vláde v Prahe tak, že jednoducho "preložili" termín československý na slovenský, a tak transformovali všetkých príslušníkov "československej národnosti" na Slovákov, bez ohľadu na to, či išlo o Rusínov, Židov, Nemcov, či dokonca Maďarov.⁴⁹ Tak správy zo sčítania v Uhorsku v období pred prvou svetovou vojnou, v rámci ktorých sa kládla otázka o materinskom jazyku, poskytli lepší prehľad o národnej identite obyvateľstva na južných svahoch Karpát než ktorékoľvek z neskorších sčítaní. Čo sa týka lemkovskej oblasti na sever od Karpát v historickej provincii Halič, nemal som prístup k rakúskym štatistikám z roku 1900 ani 1910. Preto som použil údaje zo sčítania ľudu v Poľsku v roku 1921, v ktorom sa použili nasledujúce národnostné kolónky: poľská, rusínska, nemecká, židovská, iné.⁵⁰ Hoci všeobecne platí, že materinský jazyk je relevantnejším indikátorom ako národnostná identita, predsa má otázka o národnosti v poľskom sčítaní z roku 1921 svoju váhu. A to preto, lebo v tom istom sčítaní sa vyskytla otázka o náboženskej príslušnosti. Zaujímavým poznatkom je, že čísla o rusínskej národnosti a gréckokatolíckom náboženstve sú skoro identické. To, že na sever od Karpát platila všeobecná korelácia, na základe ktorej sa Poliaci automaticky pokladali za rímskokatolíkov a Rusíni za gréckokatolíkov, len zvyšuje váhu odpovedí na otázku o národnosti v údajoch zo sčítania obyvateľstva v Poľsku v roku 1921. Ďalšou otázkou bolo, ako v štatistických termínoch definovať karpatskorusínske sídla (dedinské alebo

⁴⁶ A magyar szent korona országainak 1910. Évi népszámlálása. In: *Magyar statisztikai közlemények, új sorozat, XLII.* Budapest 1912.

⁴⁷ Materinský jazyk (v maďarčine anyanyelv) znamenal jazyk, v ktorom sa obyčajne hovorilo doma.

⁴⁸ Rubrika pre rusínsku národnosť v údajoch o sčítaní v jednotlivých obciach (*Statistický lexikon*) bola jednoducho označená ako ruská. V súhrnnej štatistickej správe za rok 1921 nasledovali za slovom ruská zátvorky, v ktorých bolo uvedené (veľkoruská, ukrajinská, karpatoruská). Porovnaj *Sčítaní lidu v republike Československé z 15. února 1921, I.* Praha 1924, s. 84 - 85. V úvode k správe o sčítaní v jednotlivých obciach z roku 1930 sa vysvetľovalo: "Pro nedostatek místa je druhá národnostní rubrika nadepsána jen ruská; zahrnuje ovšem i osoby, které svoji národnost označili jako ukrajinskou, karpatorusínskou nebo rusňáckou." *Statistický lexikon obcí v republice Československé ...na základě výsledků sčítání lidu z 12. prosince 1930, IV: Země podkarpatoruská.* Praha 1937, s. X.

⁴⁹ Vynikajúcou ilustráciou prekrútenia faktov, ktoré vyplynulo zo "štatistickej slovakizácie", je mapa označujúcou slovensko - rusínsku etnografickú hranicu podľa štatistiky z roku 1930. Pozri Potemra, A.: *Ruthenians in Slovakia and the Greek Catholic Diocese of Prešov.* *Slovak Studies, I* (Rím, 1961), s. 199 - 220. Porovnaj už polemiku iniciovanú patriotickou Slovenskou ligou: Ruman, J.: *Otázka slovensko - rusínskeho pomeru na východnom Slovensku.* Košice 1935.

⁵⁰ Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej; *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, XII: Województwo Krakowskie a XIII: Województwo Lwowskie.* Warszawa 1924 - 1925.

mestské). Je prítomnosť akéhokoľvek (aj čísla jeden) číselného údaja dostatočná? Alebo musia byť všetci obyvatelia Rusínmi? Väčšina máp, ktoré zobrazujú i národnostnú alebo náboženskú príslušnosť, využíva princíp jednoduchej majority, čo znamená, že sídlo musí mať na to, aby sa započítalo, 50 alebo viac percent obyvateľov danej národnosti. Mapa KR osídlenia brala do úvahy etnokultúrnu zložitosť hraničných území, a tak využila plné zelené symboly (bodky, štvorcíky, trojuholníky) pre miesta s 50 a viac percentami rusínskeho obyvateľstva a prázdne symboly pre sídla s 0 - 49% rusínskeho obyvateľstva. Prevažná väčšina sídiel v kategórii 20 - 49 % sa nachádza na južných svahoch Karpát a vo všeobecnosti za priľahlým karpatskorusínskym areálom. V rámci areálu sa vyskytlo niekoľko obcí, ktoré do mapy zahrnuté neboli, pretože mali menej než 20 % rusínskeho obyvateľstva.⁵¹

Mapovanie údajov

Čo sa týka vizuálneho dojmu, prijal sa v Mape KR osídlenia takzvaný maximalistický prístup. Keďže jej úmyslom bolo ukázať chronologický vývin, nezobrazuje stav karpatskorusínskeho obyvateľstva v konkrétnom časovom období, ale skôr všetky dediny a mestá, ktoré boli v akomkoľvek čase obývané 20 - 49 % a 50 a viac percentami karpatských Rusínov. Za základ sa tu vzali údaje zo sčítania ľudu v Uhorsku v roku 1910 a Poľsku v roku 1921, k čomu sa pridali ostatné dediny s 20 - 49 % a 50 a viac percentami rusínskeho obyvateľstva podľa československého sčítania v roku 1921 a uhorských sčítaní v rokoch 1900 a 1881.⁵² Napokon sa k týmto vládny údajom pridal nový zdroj, ktorý nebol prístupný bádateľom, ktorí v minulosti opisovali alebo mapovali karpatskorusínsky areál. Je to sčítanie ľudu, vykonané v roku 1806 gréckokatolíckou eparchiou v Mukačeve, v tom čase pokrývajúcou celú rusínsku oblasť Karpát v historickom Uhorskom kráľovstve.⁵³

Z dvanástich otázok cirkevného sčítania sa jedna pýtala, ktorý jazyk - rusínsky, maďarský, slovenský alebo rumunský - používa farár počas kázne. Na rozdiel od liturgickej časti bohoslužby, ktorá bola v cirkevnej slovančine, kázeň bola subjektívizovaným komunikátom v jazyku, ktorému veriaci bez problémov rozumeli. Hoci cirkevné sčítanie nebolo zamerané na zisťovanie materinského jazyka alebo národnosti, práve na základe nepriameho charakteru otázky môžeme získať nestrannú predstavu o jazykovom a národnostnom zložení osídlení na juh od Karpát už v roku 1806. Do Mapy KR osídlenia nebola však začlenená každá obec, v ktorej kňazi prednášali kázne v rusínčine; začlenené boli len tie, kde 50 a viac percent obyvateľov rozumelo rusínčine (a pravdepodobne po rusínsky aj rozprávalo). Na určenie toho, či obyvatelia istej dediny boli v tom čase aspoň v 50 % Rusínmi, sme porovnali počet gréckokatolíkov, zachytených v sčítaní v roku 1806 s celkovou populáciou každej dediny. Pretože sčítanie v roku 1806 nezahŕňalo informáciu o celkovej počte obyvateľov istej obce, odvodili sme údaje z ďalšieho, časovo najbližšieho zdroja, a to z podrobného zemepisného slovníka pre celé Uhorské kráľovstvo, ktorý v roku 1851 publikoval Elek Fényes.⁵⁴ Podľa údajov zo sčítania v roku 1806 sa v mape nachádza 233 karpatskorusínskych obcí (odlišených osobitným trojuholníkovým symbolom), z ktorých väčšina je dnes na juhovýchodnom Slovensku a severovýchodnom Maďarsku. Sú na nej aj oblasti, ktoré neboli znázornené na väčšine predchádzajúcich máp, zachytávajúcích karpatskorusínske osídlenie. A to, že sa na nej objavili, podporuje skoršie názory slavistov, napr. Pavla J. Šafárika a Lubora Niederleho, že "celé východné Slovensko je v podstate slovakizovaná Rus (vlastné poslovenštená Rus)".⁵⁵ Prirodzene, existuje aj iný spôsob, ako zobraziť karpatskorusínsky priestor, a to zakreslením tých obcí, ktoré boli karpatskými Rusínmi obývané v určitom časovom období. Tak to urobili Alexej Petrov pre rok 1773 a Stepan Tomašivskij pre rok 1900 na mape s veľkou mierkou so štatistikou po jednotlivých obciach na južných svahoch Karpát.⁵⁶ Ako príklad toho, čo by takýto prístup mohol priniesť v priebehu dlhšieho časového obdobia, by možno bolo užitočné postupne zobraziť tú časť karpatskorusínskeho areálu, ktorý sa zmenil najdramatickejšie, hlavne oblasť súčasného severovýchodného Maďarska a východného Slovenska,

⁵¹ Medzi takéto obce patrí Slovákmi obývaný Lenartov a Stebnická Huta v prešovskej oblasti a Nemcami obývané Nimec'ka Kučava a Nimec'ka Mokra v Zakarpatsku.

⁵² Statistický lexikon obcí v republice Československé ...na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921, III: Slovensko a IV: Podkarpatská Rus. Praha 1927 - 1928; A magyar korona országainak 1900. Évi népszámlálása. Magyar statisztikai közlemények, új sorozat, I. Budapešť 1902; A magyar korona országáiban az 1881. Év elején végrehajtott népszámlálás, II. Budapešť 1882.

⁵³ Eparchia pokrývala dvanásť uhorských žúp: Abaúj - Torna, Bereg, Borsod, Gömör, Maramaros, Sáros, Szepes, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Ung a Zemplén, ktoré sa dnes nachádzajú na Slovensku, Ukrajine, v Maďarsku a Rumunsku. Úplny prehľad sčítania s výsledkami zostavil a vydal Udvari, I.: A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. Évi összseírása. Vásvári Pál Társaság füzetei, III. Nyiregyháza 1900. K súhrnu údajov pozri Udvari, I.: Perepis prichodov Mukačevskej greko - katolíckej eparchie 1806 goda. In: Lužny, R.- Ziejka, F.- Kępiński, A.(eds.): Unia brzeska: geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów slowiańskich. Krakow 1994, s. 163 - 173.

⁵⁴ Napríklad v sčítaní z roku 1806 sa pre dedinu Szöled (župa Abaúj-Torna) uvádza celkový počet 303 gréckokatolíckych obyvateľov. Fenyés opisuje Szöled ako rusínsko - maďarsko - slovenskú obec s obyvateľmi gréckokatolíckej, rímskokatolíckej a luteránskej (evanjelickej) náboženskej príslušnosti. 302 gréckokatolíkov predstavuje 60,5 % obyvateľstva, a tak je obec na Mape KR osídlenia pre rok 1806 uvedená. Fenyés tiež poukazuje na niekoľko obcí, ktoré sa v sčítaní z roku 1806 nespomínajú ako farnosti, kde sa hovorí po rusínsky, ale ktoré boli buď výlučne rusínske (Vernárd / Vernár, Telgárd / Švermovo - Telgart, Sumjac / Šumjac v Gemerskej župe a Sislóc / Šyšlivi v Užskej župe), alebo zmiešané rusínsko - maďarské / maďarsko - rusínske, to znamená s primárne gréckokatolíckym obyvateľstvom s niekoľkými rímskymi katolíkmi a (alebo) protestantmi. O tieto dediny bolo doplnené 2. vydanie Mapy. Na druhej strane, niekoľko dedín v Šarišskej, Abovsko-turnianskej a Zemplínskej župe, ktoré Fenyés opísal ako slovenské, boli z 2. vydania vypustené. Pozri Fenyés, E.: Magyarország geographiai szótára, I - IV. Pešť 1851, znovu vydané Budapešť 1984.

⁵⁵ Niederle, L.: Slovanský svět. Praha 1909, s. 93. Podľa Pavla Jozefa Šafárika (Slovanský národopis [1842], 4. vydanie. Praha 1955, s. 32 - 33.), tvorila slovensko - rusínsku hranicu rieka Topľa od Bardejova na severe až takmer k ústiú, kde sa vlieva do Latorice na juhu, s výnimkou sotáckeho trojuholníka na jej východnom brehu, ohraničenom Stropkovom, Sninou a Humenným. Hranica podľa Šafárika je rekonštruovaná na mape v Struminského práci Terytorija ..., c.d., s. 49.

⁵⁶ Pozri vyššie, poznámka 5.

kde sú karpatskorusínske, slovenské a maďarské typy osídlenia vzájomne prepojené. Letný pohľad na sedem máp v prílohe, ktoré znázorňujú rusínske osídlenie na juh od Karpát v rokoch 1806,1881,1900,1910, 1921,1930 a 1991, graficky názorne ukazuje úbytok počtu obcí s najmenej 50 % zastúpením obyvateľov identifikovaných ako karpatskí Rusíni.⁵⁷ Čo sa týka ich návratu do hôr, rusinsky "ústup na sever" nebol nikdy dôsledný a bolo celkom bežné, že obyvatelia istej dediny sa v jednom sčítaní vyhlásili za Rusínov, v ďalšom za Slovákov a v nasledujúcom znova za Rusínov. Zmena identity alebo jazyka v jednotlivých sčítaniach bola najvýraznejšia v dedinách na juh od Starej Ľubovne, okolo Svidníka a Stropkova a na severe a juhovýchode od Užhorodu. Je teda celkom pochopiteľné, že pre časté zmeny identity sa trend k asimilácii so štátotvorným národom a v súčasnosti migrácia z danej oblasti pričínili o to, že geografická oblasť obývaná karpatskými Rusínmi na východnom Slovensku sa v priebehu takmer dvoch storočí v rokoch 1806 -1991 dramaticky zmenšila. Prvá výrazná redukcia sa udiala počas piatich desaťročí v rokoch 1841-1890, teda v čase, keď podľa istého českého štatistika sa 176 rusínskych obcí na východnom Slovensku slovakizovalo, 37 maďarizovalo, kým rusinizovaná bola len jedna slovenská obec.⁵⁸ Bolo to zároveň obdobie, v ktorom bola maďarizovaná väčšina rusínskych obcí v súčasnom severovýchodnom Maďarsku. Druhá výrazná redukcia bola vykonaná asi o storočie neskôr, v rokoch 1945 -1990, a to s takým výsledkom, že dnes jestvuje len hrstka obcí na východnom Slovensku (a v lemkovskej oblasti nijaké), v ktorých by sa 50 % alebo dokonca len 20 - 49 % obyvateľstva označilo východoslovenským etnonymom (Rusín, Lemko, Ukrajinec, Rus). Najnovší pokles po druhej svetovej vojne je výsledkom viacerých faktorov: manipulácie so štatistickými údajmi, demografickej zmeny (zapríčinennej dobrovoľnou migráciou z oblasti, nedobrovoľným presídlením, poklesom pôrodnosti) a národnostnej, asimilácie.⁵⁹ Iste by bolo užitočné ďalej skúmať príčiny náhleho poklesu počtu karpatských Rusínov v 20. storočí a zistiť, či je správne predpokladať, ako to robia mnohí autori, že národnostná asimilácia je jednosmerným procesom. Zdá sa, že proti tomuto predpokladu by bolo možné namietat na základe neočakávaného oživenia rusínskeho vyučovacieho jazyka na základných školách v niekoľkých obciach v Maďarsku (Múcsony a Komlóška) a na Slovensku, ktoré boli alebo maďarizované, alebo slovakizované, no ktoré sa od politických zmien v roku 1989 vracajú k svojmu rusínskemu dedičstvu. To je však už námiet na osobitnú úvahu.

Záver

Cieľom úvahy bolo odhaliť niektoré problémy spojené s mapovaním národa bez štátu. Prinajmenšom sa Mape KR osídlenia podarilo zmapovať presné umiestnenie všetkých obcí, ktorých obyvatelia sa v istom čase v období rokov 1806 -1921 identifikovali ako Rusíni, a to umiestnenie vzhľadom na historické a súčasné administratívne hranice. Pokiaľ ide o otázku percepcie karpatskorusínskeho reálu ako reprezentanta vlasti osobitného národa, je to len jeden zo spôsobov, ktorým východoslovenskí obyvatelia a ich vodcovia vnímali v priebehu posledných dvoch storočí seba samých. Areál bol vnímaný aj iným spôsobom: ako hoci veľkosťou malý, no predsa reprezentujúci vlast' osobitného národa, alebo ako časť väčšieho ukrajinského alebo ruského národného územia na severe a východe. Zdá sa, že v konečnom dôsledku je jasná jedna vec. Ako vlast' osobitného národa sa karpatskorusínsky areál menil v minulosti a pravdepodobne sa bude aj ďalej meniť, a to napriek tým najlepším úmyslom bádateľov navždy ho pevne ustanoviť v čase a priestore prostredníctvom čiar a symbolov na mape.

⁵⁷ Vytieňované územia na mape reprezentujú obce s 50 a viac percentami rusínskeho obyvateľstva, a to podľa správ zo sčítaní uvedených v poznámkach 46, 48, 50, 52 a 53, ako aj nepublikovaných údajov z Krajského štatistického úradu v Košiciach: *Národnosť obyvateľstva podľa obcí v okresoch východného Slovenska, r. 1991, získaných prostredníctvom Spoločenskovedného ústavu Slovenskej akadémie vied v Košiciach na Slovensku.*

⁵⁸ Korčák, J.: *Etnický vývoj československého Potisí. Národnostní obzor, III (Praha, 1933), s. 270. Podrobnejšie pozri Húsek, J.: *Národopisná hranice ..., c.d., s. 461 - 484.**

⁵⁹ Podrobnejšie o vývoji na oboch stranách Karpát po druhej svetovej vojne pozri Maču, P.: *National Asssimilation: The Case of the Rusyn - Ukrainians of Czechoslovakia. In: East-Central Europe, II, 2 (Pittsburgh, 1975), s. 101 - 131 a Pudlo, K.: *Łemkowie: proces wrastania w śródkowisko dolnego Śląska, 1947 - 1985. Wrocław 1987.**

RUSÍNSKE OSÍDLENIE NA JUH OD KARPÁT

1806

RUSÍNSKE OSÍDLENIE NA JUH OD KARPÁT

1881

RUSÍNSKE OSÍDLLENIE NA JUH OD KARPÁT

1900

RUSÍNSKE OSÍDLLENIE NA JUH OD KARPÁT

1910

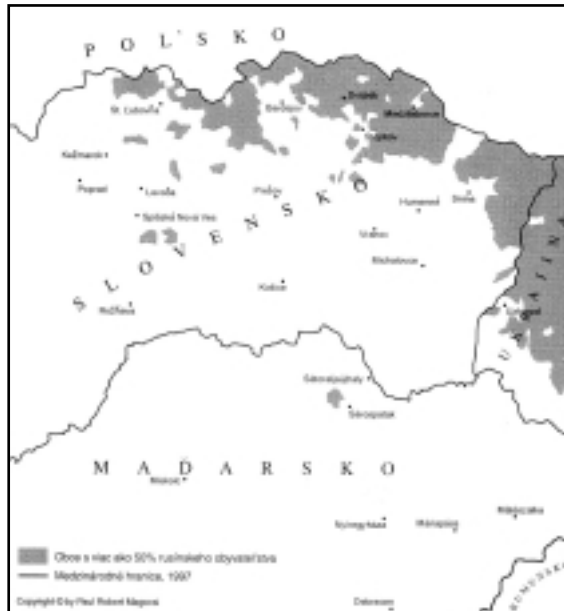
RUSÍNSKE OSÍDLENIE NA JUH OD KARPÁT

1921

RUSÍNSKE OSÍDLENIE NA JUH OD KARPÁT

1930

Paul Robert Magocsi: *VÝCHODNÍ SLOVANIA V KARPATOCH*

Vydalo: **Združenie inteligencie Rusínov Slovenska** v roku 2000 s finančnou podporou **Ministerstva kultúry Slovenskej republiky**

Foto: **Florián Zapletal** (zo súkromnej zbierky Mikuláša Mušinku)